

Mihaela Popescu

TRATAREA EXPRESIILOR ÎN CÂTEVA DICȚIONARE EXPLICATIVE ACTUALE

1. PRELIMINARII

Așa cum se știe, expresiile fac parte din clasa frazeologismelor, clasă extrem de importantă a inventarului global al unei limbi, dar și pentru procesul de înțelegere/performare a acesteia, atât de către vorbitorul nativ, cât și de către potențialul doritor de a o învăța. Recunoscând importanța cunoașterii și utilizării corecte a frazeologismelor, în general, și în cazul de față, a expresiilor, în învățarea și/sau înțelegerea limbii, am încercat să urmărim felul în care acestea sunt înregistrate și tratate în dicționare. De aceea, în paginile următoare, am prezentat în mod comparativ modul în care sunt tratate expresiile în principalele dicționare românești *explicative* actuale. Înainte de a prezenta corpusul din care ne-am selectat exemplele, este necesar să precizăm faptul că dificultatea de a încadra anumite unități frazeologice în categoria expresiilor sau a locuțiunilor a fost deseori semnalată de către cercetători^{1,2}. Nicio lucrare teoretică nu a tranșat încă problema. Nu au fost stabilite încă limite clare între locuțiuni și expresii, limite care să fie valabile în cazul fiecărei unități frazeologice în parte, iar, din punctul nostru de vedere, acest lucru nici nu este posibil. Criteriile de diferențiere propuse de diferiți cercetători sunt funcționale pentru inventare largi de expresii, dar rămân parțiale.

Opinia noastră asupra selecției unităților frazeologice care pot intra în categoria expresiilor este apropiată de cea a lui Theodor Hristea³, care le recunoaște statutul „mai puțin clar decât al locuțiunilor.” În legătură cu existența unui posibil criteriu de departajare a expresiilor de locuțiuni, autorul afirmă: „Cu cât o îmbinare stabilă de cuvinte este mai *expresivă* (deci are o mai pronunțată încărcătură afectivă), cu atât suntem mai îndreptățiți să o considerăm expresie. [...] Când însă expresivitatea a dispărut complet (ori în cea mai mare măsură) și grupul frazeologic a devenit *împietrit* sau cât mai bine sudat [...], atunci putem vorbi de locuțiuni. [...] Posibilitatea de a înlocui sau de a echivala un grup locuțional cu un cuvânt sinonim nu trebuie considerată și un criteriu de diferențiere a locuțiunilor de expresii, întrucât ultimele sunt și ele, adesea, substituibile ori numai echivalabile cu o simplă unitate lexicală. Spre exemplu expresia *a-și zbura creierii* este sinonimă cu *a se sinucide*”⁴.

¹ V. și Gabriela Duda, *Dicționar de locuțiuni ale limbii române*, București, ALL, 2008, (Prefață).

² V. și Mihaela Popescu, *Dicționar de expresii în limba română*, București, ALL, 2004, (Prefață).

³ Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros, 1984, p. 141.

⁴ Id. *ib.*, p.142.

La rândul nostru, pentru o relativă departajare a locuțiunilor de expresii, propunem câteva criterii. Astfel, dacă respectiva unitate frazeologică:

- este clar substituibilă cu un singur cuvânt (am menținut totuși acest criteriu, deoarece majoritatea locuțiunilor i se adecvează);
- este neanalizabilă în interiorul său;
- nu permite inserția altui cuvânt între componentele sale;
- nu are o încărcătură stilistică pregnantă, atunci este mai probabil ca aceasta să fie locuțiune.

Dacă aceasta este în mod evident marcată stilistic, este mai probabil să poată fi catalogată drept expresie.

Criteriile de mai sus au valoare orientativă. Astfel, în ceea ce ne privește, considerăm că este posibil ca *aceeași unitate frazeologică să reprezinte, din punct de vedere morfologic (gramatical) o locuțiune, iar din punct de vedere stilistico-funcțional să se încadreze în categoria expresiilor.*

Cât privește alcătuirea unui dicționar care înregistrează astfel de unități frazeologice, important este ca, atunci când o expresie conține două sau mai multe cuvinte-cheie, aceasta să fie menționată sub toate cuvintele-titlu corespunzătoare, iar explicația propriu-zisă să fie dată numai la unul dintre ele.

2. CORPUS

Lucrările lexicografice care ne-au pus la dispoziție materialul pe care se bazează articolul de față sunt următoarele: *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX²), *Micul dicționar academic* (MDA), *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române* (DEXI), *Noul dicționar universal al limbii române* (NDU) precum și un dicționar online, respectiv *Dicționarul explicativ online* (DEX online). Nu am inclus în lista noastră *Dicționarul limbii române* (DLR) din mai multe motive. Deși satisface criteriile de mai sus, acesta rămâne totuși un dicționar academic de anvergură, mai exact de tip tezaur, mai puțin consultat de publicul larg și, în consecință, aproape inexistent în biblioteca cititorului mediu. De asemenea, numărul mare de volume și fascicule din care este alcătuit, îl face mult mai greu de achiziționat în întregime. Mai mult, deși în raport cu celelalte dicționare enumerate conține un inventar incomparabil mai mare, precum și informații de ordin lexico-semantic și etimologic mai complexe, tocmai acest tratament exhaustiv al cuvintelor îl scoate, practic, din orice comparație cu celelalte dicționare.

Am recurs, de asemenea, și la un dicționar online deoarece reprezintă o sursă de informare din ce în ce mai des consultată de către vorbitori, concurând cu succes (ca frecvență a accesărilor) dicționarele pe suport de hârtie. De altfel, multe dintre cele mai bine vândute dicționare actuale, mai ales în străinătate, sunt însoțite de CD-ul aferent, sau chiar pot fi consultate direct pe internet. Este cazul unui proiect de anvergură, precum *Trésor de la Langue Française informatisé*⁵. Totuși, trebuie precizat faptul că, deși prezintă o utilitate care nu mai trebuie demonstrată, DEX

⁵ Proiect relizat de Centre National de Recherche Scientifique, Université de Nancy-2, Laboratoire de L'Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF), 2004.

online nu constituie un proiect academic, oficial, ci este rezultatul unei inițiative private, care a constat între altele, în transferarea conținutului DEX² pe internet (așa cum se va observa în exemplele citate mai jos, cuvintele din DEX online sunt trimise de către surse private). De asemenea, DEX online nu prezintă utilizatorilor niciuna din facilitățile pe care prestigiosul dicționar francez amintit le oferă. Acesta permite atât o lectură orizontală, respectiv accesarea unui cuvânt și citirea tuturor informațiilor legate de acesta, ca și cum ar fi consultat dicționarul pe suport de hârtie, dar și o lectură transversală, acest lucru însemnând selectarea, din întreg corpusul, a unor informații care corespund unei anume categorii. Astfel, de pildă, utilizatorul poate accesa, să zicem, toate citatele în care intră cuvântul *x*, toate substantivele feminine care conțin, în definiție, cuvântul „medical”, toate expresiile etc. În schimb, niciunul dintre dicționarele românești online nu oferă, deocamdată, astfel de facilități.

Revenind la obiectivele noastre, fără a întreprinde o analiză exhaustivă, ne-am oprit la un număr de 14 cuvinte din DEX² (care rămâne totuși, dicționarul de referință al cititorilor) de la litera *A*, cuvinte care intră în diferite expresii. Pentru o citare mai exactă a sursei virtuale, am transferat cuvintele din dicționarul online *tale quale* și le-am încadrat în chenare care cuprind toate informațiile care se dau (morfologice, semantice, sintactice, variante etc.), inclusiv sursa prin intermediul căreia acestea au fost postate pe internet. Nu am procedat în același mod cu dicționarele existente exclusiv pe suport de hârtie, considerând că un astfel de procedeu ar fi însemnat o risipă de spațiu. Ca urmare, din DEX², MDA, NDU și DEXI am citat numai cuvântul-titlu și expresiile în care acesta intră, definițiile corespunzătoare precum și eventualele indicații, de ordin stilistico-funcțional care le însoțesc.

3. EXEMPLE ȘI COMENTARII

ABRAȘ

DEX²: **1.** (Reg.; despre cai) ... **2.** (Expr.) *A ieși abraș* = a nu izbuti.

MDA: expresia nu apare.

DEXI: **Pop.**(Expr.) *A ieși abraș* = a nu izbuti. *Ieșind abraș, a luat în sfârșit calea lungă și sucită a giudecății.*

NDU: **a ieși abraș**, a eșua, a nu izbuti: *Ieșind abraș, a luat în sfârșit calea lungă și sucită a giudecății* + sursă

DEX online:

ABRĂȘ, -Ă, *abrași, -e*, adj. **1.** (Reg.; despre cai) Nă răvaș; (despre oameni) rău, violent. **2.** (Despre acțiunile omului) fără nici un rezultat; neizbutit, nereușit. ◇ Expr. *A ieși abraș* = a nu izbuti. [Var.: **iabráș, -ă**] – Din tc. **abraș**. Sursa: DEX '98 | Trimisă de [ana_zecheru](#), 22 Jul 2002 |

Prima observație care se impune, și care este valabilă și pentru următoarele exemple, este aceea că formularea definițiilor expresiilor, în diferitele dicționare cercetate, este adesea identică. Totuși, DEXI, și mai ales NDU recurg, la exemple și la citate pentru a ilustra sensul. În plus, DEXI specifică înaintea tuturor sensurilor de la cuvântul *abraș*, deci și înaintea expresiei, marca diastratică

popular. În ceea ce privește DEX online, acesta nu reprezintă, din punct de vedere structural sau informativ, mai mult decât o transpunere pe internet a DEX², ceea ce înseamnă că, implicit și numărul de expresii, precum și tratamentul acestora este identic în cele două corpusuri. Din acest motiv, nu am reprodus informațiile din această sursă decât cu titlu ilustrativ, în primele două exemple, la celelalte rezumându-ne la trimiterea „v. DEX²”. Când privește DEX², acesta utilizează marca *Reg.* doar pentru primul sens, expresia nefiind marcată, așa cum se observă, nici din punctul de vedere al ariei de răspândire, nici din punct de vedere stilistic.

ABSTRAȚIE

DEX²: (Expr.) *A face abstracție de...* = a nu lua în considerare; a ignora.

MDA: (Expr.) *A face abstracție de ceva* = a nu lua în considerare; a ignora.

DEXI: (Expr.) *A face abstracție de...* = a nu lua în considerare; a ignora.

NDU: **a face abstracție de...**, a nu ține seamă de..., a renunța la...+ exemplu

DEX online:

ABSTRĂȚIE, *abstracții*, s.f. Abstractizare; (concr.) lucru abstract. ◇ Expr. *A face abstracție de...* = a nu lua în considerare; a ignora. [Var.: **abstracțiune** s.f.] – Din fr. **abstraction**, lat. **abstractio**, -onis. Sursa: DEX '98 | Trimisă de [ana zecheru](#), 25 Jul 2002.

După cum se observă, în cazul lui *abstracție*, între cele patru dicționare nu există nicio diferență semnificativă în privința modului de tratare a unității frazeologice în care intră acest cuvânt. Este remarcabil totuși faptul că DEX² și DEXI nu citează frazeologismul urmat de complementul *ceva*, așa cum o face MDA, și astfel nu limitează răsfrângerea acțiunii verbului doar asupra inanimatelor. În acest fel, DEX² și DEXI lasă liberă posibilitatea unei duble lecturi: *A face abstracție de ceva sau de cineva*. În ceea ce ne privește, considerăm că respectiva unitate frazeologică este mai degrabă o locuțiune, și nu o expresie. Așa cum se va observa și în următoarele exemple discutate NDU renunță la împărțirea unităților frazeologice în locuțiuni și expresii și nu mai dă nici un fel de indicație de acest gen.

AC

DEX²: (Expr.) *A avea (sau a găsi) ac de cojocul cuiva* = a avea mijloace de a înfrâna sau de a pedepsi pe cineva. *A călca (sau a umbla) ca pe ace* = a merge încet cu grijă. *A scăpa ca prin urechile acului* = a scăpa cu mare greutate. *Nici cât un vârful de ac* = extrem de mic foarte puțin aproape deloc. *A căuta acul în carul cu fân* = a se apuca de o muncă zadarnică.

MDA: apar toate expresiile din DEX², și, în plus: (Expr.) *A băga (sau a ascunde) acul în miere* = a face vrajbă între oameni.

DEXI: (Expr.) *A avea (sau a găsi) ac de cojocul cuiva* = a avea mijloace de a înfrâna sau de a pedepsi pe cineva. *A călca (sau a umbla) ca pe ace* = a merge încet cu grijă. *A scăpa ca prin urechile acului* = a scăpa cu mare greutate. *Nici cât un vârful de ac* = extrem de mic foarte puțin aproape deloc. *A căuta acul în carul cu fân* = a se apuca de o muncă zadarnică. *A băga (sau a ascunde) acul în miere* = a face vrajbă între oameni.

NDU: **a avea (sau a găsi, a afla) ac de cojocul cuiva**, a avea (sau a găsi) mijlocul de a înfrânge sau a înfrâna pe cineva + exemplu; **a călca (sau a merge, a umbla) ca pe ace**, a merge încet și cu grijă + exemplu; **ca prin urechile acului** a) cu mare greutate + exemplu, b) cu puțin, cât pe-aici + exemplu, **nici cât un vârful de ac**, foarte puțin; **a căuta acul în carul cu fân**, a căuta ceea ce nu se poate găsi; a munci în zadar + exemplu; **a sta (sau a șede ca pe ace v. sta și șede)**

DEX online: v. DEX².

Diferențele de inventar al expresiilor în care intră cuvântul *ac* sunt nesemnificative de la un dicționar la altul, DEX² având o expresie în minus față de celelalte surse lexicografice. Ceea ce se observă este lipsa informațiilor stilistice și a indicațiilor de uz cu privire la expresiile respective, în toate sursele citate. Dincolo de aceasta, aspectul pozitiv indiscutabil îl reprezintă interesul pe care îl prezintă toate dicționarele cercetate pentru înregistrarea expresiilor, ba chiar pentru inventarierea lor exhaustivă, acolo unde este cazul. Se observă faptul că NDU ilustrează cu exemple fiecare sens al unităților frazeologice respective. Aceasta fiind o trasatură a NDU, nu o vom mai semnală decât acolo unde se impun anumite comentarii semantice.

ACATIST

DEX²: (Expr.) *A da acatiste* (sau *un acatist*) = a cere preotului să rostească anumite rugăciuni pentru îndeplinirea unei dorințe.

MDA: (Expr.) *A da acatist* = a cere preotului să se roage lui Dumnezeu, Fecioarei Maria și altor sfinți pentru o persoană sau pentru reușita unei acțiuni.

DEXI: (Expr.) *A da acatiste* (sau *un acatist*) = a cere preotului să rostească anumite rugăciuni pentru îndeplinirea unei dorințe.

NDU: **a da acatiste**, a cere preotului să se roage pentru realizarea unor dorințe + exemplu.

DEX online: v. DEX².

În cazul cuvântului *acatist*, se observă că DEX² și DEXI înregistrează și variantele expresiilor în care intră acest cuvânt. Ceea ce iese în evidență sunt însă diferențele de formulare a definițiilor. În cazul MDA, definiția aduce un plus de informație și precizie, necesară înțelegerii exacte a sensului expresiei. DEX², DEXI și, implicit DEX online au definiții mai vagi, formularea „*anumite rugăciuni*” inducând o anumită doză de ambiguitate.

ACOPERI

DEX²: (Expr.)(Refl.) *A se acoperi de glorie* = a săvârși fapte mari de arme; a fi foarte viteaz.

MDA: expresia nu se înregistrează. apare, în schimb (Expr.) *A acoperi cheltuielile* = a face față cheltuielilor.

DEXI: (Expr.)(Refl.) *A se acoperi de glorie* = a săvârși fapte mari de arme; a fi foarte viteaz. (Expr.) *A acoperi cheltuielile* = a face față cheltuielilor. (Expr.) (Tranz.) *A acoperi (ceva) cu vâlul uitării* v. vâl.

NDU: (Sport, tr.) **a acoperi terenul**, a fi activ pe terenul de joc unde este nevoie.

DEX online: v. DEX².

Dicționarele înregistrează, în general, caracterul tranzitiv sau reflexiv al verbelor din expresii, care, de altminteri, imprimă regimul gramatical de utilizare al întregii unități frazeologice respective. Din păcate însă, uneori acestea sunt marcate inexact. De pildă, în cazul expresiei *A (se) acoperi de glorie*, observăm că DEX² și DEXI înregistrează numai forma reflexivă *A se acoperi de glorie*. Or, această expresie circulă și în regim tranzitiv (exemplu, *O faptă care l-a acoperit de glorie*), situație pe care însă dicționarele nu o înregistrează. În altă ordine de idei, definițiile conțin formulări relativ învechite (*a săvârși fapte mari de arme*). În sfârșit, în

legătură cu situația pe care o înregistrează DEXI, este discutabil în ce măsură întreaga secvență *a acoperi cu vâhul uitării* este o expresie, sau numai o metaforă clișeizată.

ACCES

DEX²: (Expr.) *A (nu) avea acces* = a (nu) avea permisiunea să meargă undeva, a (nu) avea voie să pătrundă undeva.

MDA: -

DEXI: (Expr.) *A (nu) avea acces* = a (nu) avea permisiunea să meargă undeva, a (nu) avea voie să pătrundă undeva.

NDU: -

DEX online: v. DEX².

ACHITA

DEX²: (Expr.) *A se achita de ceva* = a duce la bun sfârșit o obligație.

MDA: -

DEXI: (Expr.); refl. *A se achita de ceva* = a duce la bun sfârșit o obligație.

NDU: -

DEX online: v. DEX².

ACOPERIRE

DEX²: (Expr.) *A avea acoperire* = a fi acoperit pentru o acțiune săvârșită conform unor indicații precise.

MDA: -

NDU: **a avea acoperire**, a avea argumente, întemeiere pentru ceva săvârșit.

DEXI: aceeași expresie ca și în DEX², fără informații suplimentare.

DEX online: v. DEX².

În ceea ce privește inventarul, din cele trei exemple de mai sus se observă că, în mod justificat MDA nu înregistrează, nicio expresie sub cuvintele *acces* și *achit*. Dealtfel, și din punctul nostru de vedere, *a avea acces* și, respectiv, *a se achita* sunt locuțiuni. De altminteri, din punctul nostru de vedere, *a avea acces* și *a se achita de ceva* nu pot fi considerate expresii. Nici *a avea acoperire* nu respectă criteriul expresivității, pentru a putea fi considerat expresie, de aceea, felul în care procedează NDU, chiar dacă este mai puțin tranșant și deci, mai puțin riguros pentru cei care caută și informații gramaticale și stilistice în dicționare, evită totuși posibilele confuzii de clasificare.

În altă ordine de idei, în cele trei exemple reproduse mai sus, se remarcă formulări ale definițiilor identice la DEX² și DEXI. Cât privește NDU, se observă formularea relativ învechită *a avea ...întemeiere pentru ceva săvârșit*.

ACTIV

DEX²: (În expr.) *A avea ceva la activul său* = a fi autorul unei acțiuni (grave). *A pune ceva la activul cuiva* = a pune o acțiune (gravă) pe seama cuiva.

MDA: (Expr.) *A-i pune cuiva ceva la activ* = a pune o acțiune (gravă) pe seama cuiva.

DEXI: aceleași expresii ca și în DEX², dar precedate de marca *familiar*.

NDU: **a avea la activul său**, a fi autorul + exemplu: *acest om are multe fapte bune la activul său*; **a pune la activul cuiva**, a pune ceva pe seama, pe socoteala cuiva + exemplu.

DEX online: v. DEX².

În exemplul de mai sus, DEXI se remarcă în mod pozitiv, prin specificarea mărcii *familiar*. Ca și în alte exemple, se observă identitatea definițiilor din diferitele surse lexicografice. O observație de ordin semantic este aceea că definiția unității frazeologice *a avea la activul său* din NDU este ambiguă, astfel încât sensul nu reiese decât din exemplu. Altminteri, formularea *a fi autorul*, este incompletă.

ADÂNC

DEX²: (Expr.) (*A ajunge a trăi etc.*) până la adânci bătrânețe = (a trăi) până la o vârstă înaintată.

MDA: aceeași expresie ca și în DEX²

DEXI: aceeași expresie ca și în DEX² și, în plus: câteva enunțuri discutabile, înregistrate ca expresii, respectiv: *A se uita ca într-o apă adâncă* v. Apă și *Din adâncul inimii* v. inimă.

NDU: **din** (sau **pînă-n adâncul sufletului** (sau **inimii, ființei**), din tot sufletul.

DEX online: v. DEX².

În cazul cuvântului *adânc*, DEXI iese în evidență cu un inventar de unități frazeologice aparent mai bogat. Dar, dacă secvența lingvistică *din adâncul inimii*, asimilabilă mai curând locuțiunilor, poate fi considerată ca fiind simultan și expresie, secvența lingvistică *A se uita ca într-o apă adâncă* nu reprezintă, din punctul nostru de vedere, în niciun caz o expresie. Întreaga structură citată nu este nimic altceva decât o comparație.

ADIO

DEX²: (Expr.) *A-și lua adio de la ceva* = a socoti ceva ca pierdut pentru totdeauna.

MDA: (Ironie; în expr.) *Adio și n-am cuvinte* = am terminat, puțin îmi pasă de rest. (Expr.) *A-și lua adio de la ceva* = a socoti ceva pierdut pentru totdeauna.

DEXI: aceleași expresii ca și în MDA; înregistrează, de asemenea, marca *ironic* la cea de-a doua expresie: *Adio și n-am cuvinte*.

NDU: (glumeț) **adio și-un praz verde**, puțin îmi pasă; **a-și lua adio de la ceva**, a considera ceva ca fiind definitiv pierdut.

DEX online: v. DEX².

După cum se observă, la cuvântul *adio*, spre deosebire de DEX², care este un dicționar mai vechi, MDA și DEXI au o expresie în plus și înregistrează, ambele, acolo unde este necesar, marca stilistică necesară: *ironic*. De asemenea, se remarcă faptul că NDU înregistrează expresia *adio și-un praz verde*, frecventă în limbajul colocvial, și însoțită de marca de utilizare: *glumeț*.

AGHIOS

DEX²: (Expr.) *A trage (la) aghioase* = **a**) a cânta monoton și târăgănat; **b**) a dormi; a sforăi.

MDA: Aceeași expresie încă una în plus: (Expr.) *I-a cântat popa aghiosul* = a murit.

DEXI: (Expr.) *A trage (la) aghioase* = **a**) a cânta monoton și târăgănat; **b**) (fam.; glum.) a dormi; a sforăi. (Expr.) *I-a cântat popa aghiosul* = a murit.

NDU: **a trage (la) aghioase** a) a cânta pe nas după psaltire + exemplu; b) a horcăi, a sforăi în somn; a dormi.

DEX online: v. DEX².

În ceea ce privește tratamentul expresiilor în care intră cuvântul *aghios*, o contribuție specială o are DEXI, care acordă atenție mărcilor stilistice (fam; glum. = familiar, glumeț), orientând astfel potențialul utilizator asupra uzului și a valențelor stilistice ale expresiilor respective.

AIUREA

DEX²: (Expr.) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost; a bâigui.

MDA: (Fam.; în expresiile) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost. *Aiurea-n tramvai* = fără sens. (Înv. în expresia) *A călca într-aiurea* = a nu fi fidel.

DEXI: (Fam.; în expresiile) *A vorbi aiurea* = a vorbi fără rost. *Aiurea-n tramvai* = fără sens.

NDU: (fig.) **cu gândul aiurea**, distrat; **într-aiurea**, fără țintă, la întâmplare; **de (pe) aiurea** din altă parte, din alt loc: **vorbește aiurea**, delirează, bâiguie + exemplu.

DEX online: v. DEX².

În exemplul de mai sus se remarcă, pe de o parte, faptul că MDA înregistrează mai multe expresii decât restul surselor lexicografice; pe de altă parte, se observă că NDU marchează ca fiind figurate unități frazeologice care vorbitorii nu le (mai) resimt ca având vreo încărcătură stilistică.

AJUNGE

DEX²: (Expr.) *A ajunge rău* = a decădea. (Expr.) *A ajunge bine* = a dobândi succese; a reuși a izbui. (Expr.) *A ajunge pe mâinile cuiva* = a fi la discreția cuiva. (Expr.)(Tranz.) *A-l ajunge* (pe cineva) *mintea* (sau *capul*) = a se pricepe, a ști ce e de făcut. (Expr.) *A ajunge departe* = a dobândi succese a reuși. (Expr.) *A ajunge la mal* = a răzbi prin greutăți și a atinge scopul dorit. *A* (sau *a-i*) *ajunge* (cuiva) *cuțitul la os* = a ajunge la capătul puterii; a fi într-o situație disperată. (Expr.) *A-l ajunge pe cineva zilele* = a îmbătrâni.

MDA: (Expr.) *A-l ajunge pe cineva zilele* = a-i fi trecut vremea. *A ajunge cal de poștă* = a munci fără odihnă. *A ajunge rău* = a decădea. *A ajunge bine* (sau *repede*) = a parveni. *A nu-i ajunge cuiva nici cu prăjina la nas* = a fi înfumurat.

(Pop.; în expresiile) *Ce te-a ajuns* = ce ți s-a întâmplat? *A-l ajunge pe cineva băutura sau vinul* = a se îmbăta. *A ajunge din pod în glod* = a decădea. *A ajunge deasupra nevoilor* = a ajunge la o stare materială mulțumitoare. *A ajunge pe mâinile cuiva* = a fi la discreția cuiva. *A-i ajunge cuiva cuțitul la os* (sau *la ciolan*) = a ajunge la capătul puterilor. *A ajuns funia la par* = a fi într-o situație disperată.

(Pop.; fam. în expresiile) *A ajunge la mal* (sau *la maidan*) = *A scăpa de greutăți și a-și atinge scopul dorit*. *A ajunge din lac în puț* = a o păți mai rău. *A ajunge pe drumuri* (sau *la sapă de lemn ori*, reg., *la hulele sau la mucuri de țigări*) = a săraci. *A ajunge în doaga copiilor* = a deveni senil. *A ajuns funia la par* = a sosit ora prânzului. (Reg.; în expresiile) *A-l ajunge pe cineva anii de pe urmă* = a îmbătrâni. *A ajunge la aman* = a fi la mare strâmtoare. (Înv.; în expresiile) *A-l ajunge pe cineva judecata* = a fi condamnat. *A-l ajunge pe cineva dajdia* (birul sau *partea de plată*) = a-i veni rândul la plată. *A ajunge în doaga morții* = a fi în pragul morții. *A ajunge cu clevetiri* = a țese intrigi.

DEXI: Înregistrează câteva expresii în plus, față de DEX² și MDA: *A ajunge de la dracul la tată-său*, *A ajunge la țanc*, *A nu ajunge pe cineva la călcăie etc.*, dar fără indicații de ordin stilistic.

NDU: **a ajunge departe**, a reuși în viață; **a ajunge la mal** (sau **la liman**), a reuși, a răzbi prin dificultăți; **a (-i) ajunge cuțitul la os**, a fi într-o situație limită, disperată; **a ajunge rău**, a decădea; **a ajunge bine** (sau **departe**, **repede**), a izbui, a reuși, a dobândi succese; **a ajunge la putere**, a prelua puterea (în stat); **a ajunge pe drumuri**, a rămâne fără sprijin, a săraci, a scăpăta; **a ajunge pe mâinile cuiva**, a fi la discreția cuiva, a fi în puterea cuiva; **a ajunge de pomină** v. **pomină**; **a ajunge la sapă de lemn** v. **sapă**; **a ajunge în mintea copiilor** v. **copii**; **a-l ajunge zilele** (sau **anii**) **de pe urmă**, a îmbătrâni; **a nu-i ajunge cu prăjina** (sau **cu strămurarița**) la nas, a fi înfumurat, încrezut; **a ajunge la cuțite**, a atinge gradul maxim de încordare + exemplu: *sfada crește, în sfârșit, ajung la cuțite, cum s-ar zice* + sursă; **a-l ajunge pe cineva mintea** (sau **capul**), a pricepe, a ști ce e de făcut.

DEX online: v. DEX².

În ceea ce privește verbul *a ajunge*, care intră în numeroase unități frazeologice, se remarcă, în toate dicționarele, preocuparea pentru înregistrarea cât mai multor expresii, diferențele de inventar fiind foarte mici. Mărcile stilistice și de uz ale expresiilor sunt prezente în unele surse lexicografice și neglijate în altele. Se înregistrează, de asemenea, unele stângăcii în formularea definițiilor, precum: *a-i veni rândul la plată* (MDA), în loc de *a-i veni* (cuiva) *rândul să plătească* + complement sau *a atinge gradul maxim de încordare* (NDU). Această ultimă definiție este incompletă, și nu ilustrează în mod corespunzător sensul expresiei *a ajunge la cușite*, deoarece nu se specifică faptul că este vorba de o încordare survenită între două părți, într-o relație. Altminteri, cel care nu este vorbitor nativ de limba română și care caută sensul în dicționar, ar putea crede că este vorba de oricare tip de încordare. Din păcate, numai exemplul care urmează definiției întregeste și clarifică sensul acesteia.

4. CONCLUZII

4.1. Observațiile care se pot face pe baza materialului prezentat mai sus sunt eterogene, în conformitate atât cu varietatea surselor, cât și cu obiectul cercetat – expresiile. O bună parte dintre observațiile privitoare atât la modul de redactare, cât și la inventarul dicționarelor din care am cules exemplele nu trebuie considerate drept reproșuri aduse acestora, ci tot atâtea sugestii punctuale pentru eventualele ediții viitoare.

4.2. Din punctul de vedere al inventarului, se observă faptul că există o oarecare „concurrentă” binevenită între diferitele surse lexicografice în a înregistra cât mai multe expresii. Dacă DEX-ul are, pe anumite segmente, dezavantajul apariției timpurii, în raport cu celelalte două dicționare, MDA are avantajul de a fi fost lucrat pornindu-se de la dicționare mari, precum DA și DLR, și de a fi preluat și prelucrat din aceste surse o bună parte din material.

4.3. Consultarea DEX online în locul DEX² nu are, cel puțin pentru moment, decât avantajul rapidității în obținerea informației; altminteri, sursa electronică reproduce, *tale quale* dicționarul respectiv în varianta tipărită (de altfel, acest lucru este menționat în sursa electronică). În schimb, accesând DEX online, utilizatorul are posibilitatea de a vedea modul în care a fost tratat cuvântul sau expresia dorită în alte dicționare (*Dicționarul de sinonime, de neologisme* etc.), în măsura în care ele au fost trimise de utilizatori și în variante mai mult sau mai puțin actualizate.

4.4. În ceea ce privește încadrarea stilistico-funcțională sau geografică a respectivelor expresii, se remarcă o anumită inconsecvență, atât a DEX², cât și a MDA, în indicarea, în paranteze rotunde, a mărcilor diastratice. Indicarea consecventă a ariei de răspândire (de exemplu, regional, popular), a domeniilor și a mărcilor

stilistice (familiar, argotic, livresc etc.) ar aduce beneficii evidente atât celui care consultă dicționarul pentru a *înțelege* o expresie, cât și aceluia care dorește să afle dacă și în ce situație de comunicare o poate utiliza.

4.5. Compararea dicționarilor a scos la iveală un aspect pozitiv de netăgăduit, și anume interesul pe care îl prezintă toate aceste unelte lexicografice pentru înregistrarea unităților frazeologice în general, și a expresiilor în mod particular.

4.6. Îmbunătățirea prezentării acestor unități frazeologice în dicționarele explicative ar putea fi rezultatul unui tratament uniform al acestora, ținându-se seama, de fiecare dată, de câteva criterii:

- dacă respectiva secvență poate fi, într-adevăr, catalogată drept expresie (în cazul în care respectivul dicționar este interesat de clasificarea unităților frazeologice);
- indicarea consecventă a mărcilor diastratice care să însoțească expresia (răspândire geografică, indicații de stil și de uz);
- reformularea unora dintre definiții în spiritul limbii actuale.

4.7. În vederea realizării unei viitoare ediții a DEX, care se află deja în planul Departamentului de lexicologie și lexicografie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, pledăm pentru o creștere a inventarului de expresii, prin înregistrarea celor apărute relativ recent, ca urmare a dezvoltării și modernizării societății.

BIBLIOGRAFIE

- Bidu Vranceanu, Angela (1993), *Lectura dicționarilor*, București, Editura și atelierele tipografice „Metropol”, București.
- Bidu Vranceanu, Angela (2007), *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Duda, Gabriela, *Dicționar de locuțiuni ale limbii române*, București, ALL, 2008.
- Hristea, Theodor (1984), *Sinteze de limba română*, ediția a 3-a, București, Editura Albatros.

DICȚIONARE

- Popescu, Mihaela, (2004) *Dicționar de expresii în limba română*, București, ALL.
- *** *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Academia Română, București, 1913–1948 (DA).
- *** *Dicționarul limbii române. Serie nouă*, Academia Română, 1965–2007 (DLR).
- *** *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) (1998) București, Univers Enciclopedic.
- *** *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, vol. I–IV, (2001–2003), București, Editura Univers Enciclopedic, (MDA).
- *** *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editurile Arc-Gunivas, 2007 (DEXI).
- *** *Noul dicționar universal al limbii române*, Chișinău, Editura Litera internațional, 2006 (NDU).

THE TREATMENT OF EXPRESSIONS IN SOME
ROMANIAN EXPLANATORY DICTIONARIES

(Abstract)

The article presents the treatment of certain phraseological units (the expressions) in some Romanian explanatory dictionaries, including an online one. It also draws the attention on lexicographical aspects as the similarities and the differences between the way that expressions are presented and defined in those academic information sources (except DEX online, that represents the result of a private initiative to make disponible on the internet some other types of Romanian dictionaries) and the implications thereof.

Cuvinte-cheie: abstracție, ac, acatist, acoperi, acoperire, acces, achita, activ, adânc, adio.

Keywords: abstractio, needle, prayer (service with prayers and hymns), to cover up, covering, access, to acquit, active, profound (deep), adieu.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*